

**TREĆA MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
DRUŠTVENE DEVIJACIJE**

**ZBORNIK RADOVA
NE NASILJU – JEDINSTVEN DRUŠTVENI ODGOVOR**

Banja Luka, 2018. godine

Izdavač:

CENTAR MODERNIH ZNANJA
BANJA LUKA

Glavni i odgovorni urednik:
Doc.dr Nebojša Macanović

Urednici:

Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci*

Prof.dr Goran Jovanić

***Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu***

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka–BiH), prof.dr Milenko Kundačina (Mostar-BiH), prof.dr Aleksandar Jugović (Beograd – Srbija), prof.dr Ruža Tomić (Mostar-BiH), prof.dr Velimir Rakočević (Podgorica – Crna Gora), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Snežana Mojsoska (Skopje-Makedonija), prof.dr Oliver Bačanović (Skopje-Makedonija), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), doc.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), **prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija)**.

Recezentски odbor:

Prof.dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), prof.dr Refik Čatić (Zenica-BiH), prof.dr Vladimir Stojanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Miodrag Romić (Banja Luka-BiH), prof.dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), doc.dr Nikolina Grbić- Pavlović (Banja Luka-BiH), prof.dr Husein Ljeljak (Mostar-BiH), doc.dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), doc.dr Kristina Bobrek Macanović (Banja Luka – BiH), **prof.dr Goran Jovanić** (Beograd-Srbija), doc.dr Vildana Pleh (Sarajevo- BiH), doc.dr Gordan Radić (Mostar – BiH), doc.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Tatjana Gerginova (Skopje-Makedonija), doc.dr Mirjana Đorđević (Beograd-Srbija), doc.dr Nikola Findrik (Bihać-BiH).

Lektor i korektor:

Kristina Bobrek Macanović

Tehnička priprema:

Oksana Bačinski

Štampa:

Markos

Za štampariju:

Igor Jakovljević

Tiraž:

200

SADRŽAJ

Predgovor	9
Prof.dr Brane R. Mikanović <i>Metodološki pristupi istraživanju vršnjačkog nasilja</i>	13
Prof.dr Goran Jovanić <i>Penalni tretman nasilnika</i>	21
Akademik prof.dr Miodrag Simović, prof.dr Dragan Jovašević <i>Krivičnopravna zaštita života u novom zakonodavstvu Republike Srpske</i>	33
Prof.dr.sc. Jasminka Zloković, prof.dr.sc. Anita Zovko <i>Nasilje maloljetne djece nad roditeljima-socijalni i pedagoško-andragoški problem</i>	44
Dr Filip Mirić, prof.dr Danica Vasiljević Prodanović <i>Društveni odgovori na nasilje nad osobama sa invaliditetom</i>	52
Prof.dr Dragan Jovašević, prof.dr Vladimir Simović <i>Krivična djela nasilja protiv državnih organa</i>	59
Prof.dr.sc. Esmeralda Sunko, Marina Karalić <i>Kompetencije i stavovi odgajatelja o psihičkom zlostavljanju djece</i>	66
Doc.dr Gorana Bandalović, mr Valentina Pandurić <i>Iskustva zlostavljanih žena u partnerskim zajednicama</i>	76
Marija Maljković <i>Nasilje u partnerskih zajednicama</i>	84
Dr Vida Vilić, doc.dr Natalija Žunić <i>Prevenција i mere zaštite od kompijuterskog kriminaliteta</i>	92
Dr Dijana Janković, Ivana Milovanović <i>Primena zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Republici Srbiji</i>	101
Mr Sretko Janković <i>Strah od nasilničkog kriminaliteta</i>	113
Milica Luković MA, Vera Petrović MA <i>Nasilje u porodici – zločin bez adekvatne kazne</i>	122
Prof.dr Nikola Mijanović <i>Vršnjačko nasilje u periodu rane adolescencije</i>	139
Prof.dr Almedina Čengić <i>Savremena verbalna komunikacija i mediji XXI vijeka</i>	150
Prof.dr Petar Rajčević <i>Suočavanje s pojavama nasilja u društvu i među školskom decom</i>	158

PENALNI TRETMAN NASILNIKA

Prof. dr Goran Jovanić²

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Apstrakt: Ciljevi rada su usmereni na eksploraciju mogućnosti i empirijskih iskustava u primeni penalnih tretmana fokusiranih na promenu ponašanja nasilnih prestupnika. U radu su prikazani pojedini modeli tretmana koji se primenjuju prema osuđenima za nasilna krivična dela u penalnim uslovima u svetu. Kažnjavanje nasilnika najčešće ima retributivna obeležja, dok su, u našim uslovima, odsutne specijalizovane tretmanske komponente. Društvena reakcija dovodi do ekstremnih zahteva za izricanjem najstrožih kazni, pa i za povratak smrtno kazne u repertoar krivičnih sankcija. Istovremeno, nedostaju zahtevi za sprovođenje penalnih tretmana osuđenih nasilnika. Prikazom nekih od modela penalnog tretmana koji se sprovode u pojedinim državama prema ovoj kategoriji osuđenih, nastojimo ukazati da nisu eksploatisani postojeći potencijali u društvenom reagovanju. Ispitivanje statičkih i dinamičkih faktora kriminalnog ponašanja nasilnika, daje mogućnost fokusiranja penalnog tretmana na neke od ustanovljenih faktora. Osim konstatovanja stanja, ustanovljavanja stepena visokog ili veoma visokog rizika, penalna praksa oskudeva u tretmanima usmerenim na dinamičke faktore nasilnog kriminaliteta. Kvalitetna etiološka saznanja nemaju odraza kroz adekvatne penalne tretmane, tako da ostaju na nivou konstatacija. U penalnim sistemima gde se primenjuju tretmani prema nasilnim osuđenim, beleži se različit stepen efektivnosti. Proces usavršavanja i modelovanja ka efektivnijim oblicima penalnog tretmana nasilnika daje odgovor na osnovno pitanje - šta raditi sa ovom kategorijom osuđenih u zatvoru. Poznato je da simplifikovano zatvaranje, segregacija, izolacija i odmazda, nisu dovoljni, niti daju efekte u pravcu redukcije recidivizma. Zanimljivo je činjenica da preko 97% osuđenih jednom izlazi iz zatvora. Zapostavljanje dinamičkih faktora rizika samo odlaže problem nasilnog ponašanja za izvesno vreme. Situacija se dodatno usložnjava negativnim komponentama stečenim boravkom na izvršenju zatvorske kazne. Radom ukazujemo da penalna praksa u domenu redukovanja nasilnog kriminaliteta može biti efektivnija. Potencijal naučnih i empirijskih saznanja može biti eksploatisan u penalnim uslovima u pravcu redukcije nasilja i recidivizma. Ignorisanje tih saznanja neće redukovati nasilje, ma koliko duge zatvorske kazne bile izricane.

Ključne reči: osuđeni, nasilje, penalni tretman, recidivizam

Uvod

Uprkos teškoćama u pojmovnom razgraničenju nasilnog kriminaliteta na koji ukazuju mnogi autori, Ignjatović (2011) ističe da se pri definisanju ove vrste krivičnih dela uvažava činjenica postojanja interpersonalnog nasilja. Obuhvat pojma se usmerava na one delikte u kojima postoji lični odnos učinioca i žrtve, čime se eliminišu politički motivisani akti (kao što su genocid i ratni zločini, koji imaju prevashodno političku i međunarodnu konotaciju). Nasilnim kriminalitetom se smatraju i dela organizovanog kriminaliteta, zbog primene nasilja ili pretnje nasiljem, iako je dominantna namera uvećanje materijalne dobiti što ih čini delima imovinskog kriminaliteta (Ignjatović, 2011). Bilo da se radi o aktu pojedinca koji namerno preti povredom ili nanosi fizičku, seksualnu ili psihičku povredu drugima ili sebi (Stanko, 2001), odnosno aktu koji se doživljava kao namera da se drugo lice povredi (Šeparović, 1985), evidentno je prisustvo agresivne namere povređivanja. Tako i Svetska zdravstvena organizacija daje svoju definiciju nasilja, kao namerne upotrebe fizičke sile ili pretnje njome, koja je upravljena protiv sebe, drugog, grupe ili zajednice, usled koje nastaje ili postoji velika verovatnoća da

² E-mail: goranjovanic@fasper.bg.ac.rs

će nastupiti povreda, smrt, ili negativno uticati na razvoj pojedinca ili uzrokovati deprivaciju (WHO, 2002).

Uznemirenost javnosti prisutna je usled učestalosti medijskih napisa o nasilju, gde su žrtve žene, nemoćni, deca, porodica, partneri, učenici, radne kolege, kada se nasilje ispoljava i na ulici, u medijima, u političkoj borbi za vlast, sportskim događajima ili usled obračuna kriminalnih grupa (Ilić, Maljković, 2014). Postoje tvrdnje (Falk et al., 2014) da je ta uznemirenost možda i preterana jer je svega 1% stanovništva odgovorno za 63% osuda za nasilni kriminal. Reterirali bismo na ovu tvrdnju podatkom da se u SAD taj procenat stanovnika nalazi na izvršenju kazne zatvora, jer od 250 miliona stanovnika te zemlje, prema podacima statističkog sajta Statista (2018), presek stanja za jul mesec 2017. godine govori da je 2.145.100 stanovnika bilo pod institucionalnim, zatvorskim tretmanom, što takođe čini oko 1% populacije date države. Pomenuti autori (Falk et al., 2014) takođe iznose podatak da je 93.642 individua imalo bar jednu osudu za nasilni kriminalni akt, kao i da su 24.342 osobe registrovane kao perzistentni nasilni osuđeni. Perzistentno nasilje ti autori (2014) povezuju sa muškim polom, poremećajem ličnosti, činjenjem nasilnog kriminaliteta i osudama zbog istog u ranijoj mladosti, kriminalitetom povezanim sa drogama i paralelnom upotrebom psihoaktivnih supstanci, pridodajući tom sklopu činilaca i izvesne mentalne poremećaje. Falk i saradnici (2014) zaključuju da je većina nasilnih zločina počinjena od strane malog broja perzistentnih nasilnih prestupnika, koje karakteriše rani početak činjenja nasilnog kriminaliteta, zloupotreba supstanci i poremećaji ličnosti. Ovakvi podaci dodatno ukazuju na potrebu za iznalaženjem adekvatnih penalnih tretmana, jer se upornost vršenja krivičnih dela javlja i nakon izvršenja prethodno preduzetih tretmana, bilo da je reč o uslovima zatvorskog, vaninstitucionalnog ili zdravstvenog tretmana. S druge strane, neoprezno bi bilo svu krivicu za recidivizam prebaciti na efektivnost tretmana nasilnih prestupnika, s obzirom da problemi reintegracije nastaju nakon izlaska iz zatvora, nastavkom života bivših osuđenih u lokalnoj zajednici, uz brojne i raznovrsne barijere postpenalnog prihvata (Jovanić i Petrović, 2017).

S obzirom na teške posledice nasilnog kriminaliteta i posebnu zainteresovanost društva da zaštiti porodicu od nasilja, u Srbiji je sredinom 2017. godine, stupio na snagu i Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (Sl. glasnik RS, br. 94/16). Time je ostvareno dodatno nastojanje da se preventivnim delovanjem, normiranjem i inkriminisanjem nasilja u porodici, redukuje buduće nasilno ponašanje i viktimizacija članova porodice, kao nukleusa svakog društva. U godinama koje dolaze, biće moguće sagledati u kojoj meri se u tome uspelo, međutim naša analiza je usmerena u pravcu mogućnosti delovanja na učioce nasilnog kriminaliteta, kod kojih preventivna nastojanja nisu dala rezultat, počinjeno je nasilno krivično delo, a državna reakcija je manifestovana u vidu izricanja zatvorske kazne.

O tempora, o mores!

Kažnjavanje učinilaca nasilnih krivičnih dela inicira spektar pitanja, nedoumica i predloga rešenja, što za posledicu ima sporenja, različite pristupe u analizama, idejama, zakonodavnim rešenjima i praksi realizacije kaznene reakcije. Nesporno je da sva društva reaguju kažnjavanjem zbog vršenja krivičnih dela, naročito težih i društveno opasnijih. Razmimoilaženja nastaju po pitanjima koga, zbog čega, čime, koliko dugo, na kakav način i sa kojim željenim ishodom treba kažnjavati (Jovanić, 2017).

Teorijski koncepti i organizacija izvršenja kazni evoluirali su kroz različite faze, promenom formi sankcionisanja, načina primene kazni i postupanja prema osuđenima. Fokus kažnjavanja se izmeštao sa ispaštanja, zastrašivanja, eliminacije i mučenja, ka nastojanjima da se postigne talionska ravnoteža, sve do savremenog perioda. U aktuelnom vremenu dominiraju težnje da se vremenski okvir zatvorske kazne iskoristi za uticaj na osuđenog u skladu sa individualnim rizicima i potrebama i načinom prilagođavanja na tretmanske uslove. Tretman se modifikuje i usklađuje sa reakcijama i odgovorima osuđenog na primenjene mere, poštujući i princip responzivnosti (Andrews, Bonta & Wormith, 2011). Modifikacija teorije i prakse izvršenja kazni odrazila se u izvesnoj meri i na društveni odnos i stavove prema osuđenima na kaznu zatvora, pa se uporedo sa punitivnošću, koja je još uvek dominantna, sve više uočava rehabilitativni stav prema osuđenima. Razlike u idejama i praksi izvršenja kazni su vidljive, naročito ukoliko poredimo periode od pre dva veka (s početka egzistiranja zatvora kao kazne) i aktuelni period, u kome se nastoji, kada god je to moguće, izreći i izvršiti kaznu u vaninstitucionalnim, nezatvorskim uslovima (Jovanić, 2017). Međutim, još uvek postoje intenzivni retributivni stavovi javnosti kada se radi o osuđenima zbog krivičnih dela nasilnog karaktera, bilo da je

reč o ubistvima, razbojništvima, seksualnim deliktima, kao i onima koji su za posledicu imali viktimizaciju vulnerabilnih kategorija (Đurđević i sar., 2016).

Uznemirenje i nespokoj usled mogućeg recidivizma u postpenalnom periodu, uticao je na pojačanu opreznost i sprovođenje različitih mera kao što su uvođenje u registre, intenzivan nadzor, elektronski monitoring, zabrana kretanja u blizini potencijalnih žrtava (naročito dece) ili informisanje javnosti o prebivalištu i kretanju nasilnih prestupnika (Hanson et all., 2018). Tehnološki napredak i pojava elektronskih sredstava nadzora omogućili su da se delimično otkloni zabrinutost javnosti zbog prisustva osuđenih u zajednici na vaninstitucionalnom tretmanu, odnosno pod merama nadzora u zajednici tokom uslovnog otpusta. Međutim, strahovanja od pojave recidivizma, naročito nasilnog karaktera, uslovljena su i činjenicom da se u Sjedinjenim Američkim Državama oko oko 70 miliona građana nalazi u različitim kaznenim evidencijama, a oko tri i po miliona osoba je osuđeno u prethodnih pet godina zbog vršenja krivičnih dela (Crowell, 2016). Zabrinutost se intenzivira činjenicom da većina osuđenih iz zatvora izlazi na slobodu. Svake godine se oko 700.000 ljudi u SAD na taj način uključuje u svet slobode. Život na slobodi ne traje dugo za otpuštene, pa isti autor (Crowell, 2016) iznosi podatke u vidu procena da dve trećine otpuštenih biva ponovo uhapšeno u roku od tri godine nakon izlaska iz zatvora. Broj se uvećava paralelno sa dužim protekom vremena posmatranja, tako da oko tri četvrtine otpuštenih biva uhapšeno u periodu od pet godina nakon otpusta (Crowell, 2016).

Intenzivne diskusije se vode povodom suprotstavljenih interesa zajednice (izraženih u vidu ostvarenja javne bezbednosti od bivših i potencijalno budućih učinilaca nasilnog kriminaliteta), koja zadiru u prava na privatnost i nediskriminaciju pojedinaca, koji su “platili svoj dug društvu” izvršenjem zatvorske kazne, a istovremeno su registrovani, praćeni, obeleženi kao nepoželjni, opasni, segregirani i odbačeni.

Uspešna reintegracija se uobičajeno definiše odsustvom recidivizma. Međutim ima i drugačijih stavova (Grossi, 2017), koji ukazuju da kritičko sagledavanje kvaliteta saživota prestupnika u zajednici može biti drugi način definisanja uspeha tretmana. Društvene stigme i prepreke za stanovanje i zapošljavanje su na vrhu lestvice najvećih izazova sa kojima se suočavaju nasilni prestupnici po izlasku iz zatvora. Ovi faktori su često povezani, tako da teškoće u jednoj oblasti, mogu da doprinesu poteškoćama u drugim domenima (Grossi, 2017). Stigmatizacija je izraženija prema kategorijama nasilnih osuđenih, koji se definišu često i kao „opasni“ (Jehle, Harrendorf & Aebi, 2016), a potreba zaštite javne bezbednosti se posmatra kao primarna u odnosu na pojedina ustavna prava bivšeg osuđenog, naročito ako je osuđen za seksualni prestup (Aebi, Tiago & Burkhardt, 2015). U tom smislu se iznalaženje efektivnijih tretmana nameće kao dodatni imperativ, kako bi se smanjio recidivizam nasilnog kriminaliteta i pružila druga šansa za nastavak prosocijalnog života, bez stigmatizacije i diskriminacije od strane zajednice. Zato ne iznenađuju zalaganja da se, kada je to realno moguće, umesto u zatvorskom okruženju, tretman nasilnih prestupnika odvija u zajednici, kako bi se ublažile prepreke ponovnog uključivanja u svet slobode (Grossi, 2017).

Traganje od Martisona do današnjih nastojanja

Od Martinsonove tvrdnje iz 1974. godine da „ni jedan program ne funkcioniše“, koja je doživljena kao veliki udarac za penalnu rehabilitaciju, istraživači se trude da dokažu da stvari ipak nisu tako pesimistične. Istraživači i praktičari su prikupili znatan fond podataka o efektivnosti korektivne prakse u radu sa različitim kategorijama osuđenih. Organizacija izvršenja zatvorske kazne sa elementima lišavanja slobodnog kretanja, prinude, kontrole i konstantnog nadzora u sebi sadrže elemente nasilnog karaktera. Nasilje je bitno obeležje prethodnog života, kriminalno ponašanje posledica, a institucionalni – zatvorski tretman najčešće zakasneli pokušaj da se sa nasiljem prekine (Ilić i Žunić-Pavlović, 2002). Većina savremenih društava ima konfuzna očekivanja od zatvorskih ustanova. Ona su izražena očekivanjem da se istovremeno realizuje kazna i pozitivna promena ponašanja osuđenih, da se osuđeni za vreme kazne prilagodi nestandardnim uslovima i normativima koji vladaju u zatvoru, a potom, po izlasku na slobodu, da se automatski prilagodi konformističkim zahtevima zajednice. Dislokacija fokusa delovanja sa odmazde na korekciju, istovremeno na generalnu i specijalnu prevenciju, ukazuje na konfuziju očekivanja zajednice od zatvora i uloge koju treba primarno da ostvari. Umanjuje se efektivnost u ostvarenju tretmanskih ciljeva, što se odražava na

budžetske troškove, usled višekratnog angažovanja oko istog osuđenog sa istim ili još složenijim problemima (Jovanić, 2017).

Očekivanja zajednice da zatvor bude intenzivno deprivaciona i retributivna ustanova, koja uz strogu disciplinu i rigidan režim izvršenja kazne, treba da deluje na osuđenog u pravcu postizanja pozitivnih promena u ponašanju i istovremeno da rehabilitativno i reintegrativno priprema osuđenog za svet slobode i prosocijalno ponašanje, čine se u toj meri kontradiktorna i nerealna, da se unapred može očekivati recidivizam. Ostvarenje balansiranog pristupa, u kome zatvorski tretman podjednako respektuje bezbednost, kaznu, uložena sredstva u odnosu na potrebe osuđenih za podmirenje svakodnevnih troškova i dodatna ulaganja u specijalizovane tretmane fokusirane na redukciju rizika recidivizma, čini se kao skoro nemoguća misija. Dosadašnja iskustva u penalnom tretmanu osuđenih za nasilni kriminal pokazala su neefikasnost tretmana i segregativno-izolacionih mera baziranih na deprivacijama i održavanju reda i discipline u zatvoru. Traganja za programima zatvorskog tretmana koji će efikasnije redukovati recidivizam, ponudila su spektar pristupa i modela. Ukazaćemo na neke od njih, namenjene nasilnim osuđenim prestupnicima, a pregled literature ukazuje da programi zasnovani na uvažavanju principa rizika, potreba i responzivnosti (Risk Need Responsivity – RNR) u tome imaju nešto veću uspešnost u odnosu na disciplinsko-izolacione pristupe.

Grupa autora iz Kanade (Endruz, Bonta, Gendroj i Ros) je krajem XX veka formulisala principe efektivnih intervencija na osnovu metaanaliza, rezultata pojedinih programa i iskustava iz kliničke prakse (Žunić-Pavlović, 2004). Formulirane su tri principa efektivnog tretmana, koji pokrivaju centralna pitanja u postupanju prema prestupnicima: Risk, Need, Responsivity – RNR, odnosno princip rizika, princip potreba i princip responzivnosti (Andrws et all, 1990). Prema *Principu rizika*, intenzivan tretman treba primeniti prema osuđenima kod kojih postoji visok nivo rizika za kriminalno ponašanje, dok je za niskorizične slučajeve najbolje predvideti minimalan nivo usluga. Akcentovano je uverenje da se kod visokorizičnih prestupnika ipak može ostvariti pozitivna promena. Najveća redukcija recidivizma postiže se tretmanom visokorizičnih prestupnika. Primena intenzivnih intervencija na niskorizične prestupnike je dvostruko neopravdana. Osim što predstavlja neracionalno trošenje ograničenih resursa, pod izvesnim uslovima, može dovesti do povećanja recidivizma (Žunić-Pavlović, 2004). *Princip potreba*, fokusira se na faktore koji su prediktori kriminalnog ponašanja i mogući uzročnici kriminaliteta. Prema ovom principu, intervencije treba usmeriti na promenu poznatih prediktora kriminalnog ponašanja i recidivizma. Faktori recidivizma ili prediktori mogu biti *statični* (npr. životno doba započinjanja kriminalnog ponašanja), koji se ne mogu promeniti, i *dinamični* (npr. prokriminalni stavovi), koji potencijalno mogu biti promenjeni. Ciljevi intervencije treba da budu dinamička obeležja ličnosti i životne situacije visokorizičnih prestupnika, aktuelno povezani sa kriminalnim ponašanjem: promena antisocijalnih stavova, antisocijalnih osećanja i interakcija sa vršnjacima; unapređivanje porodične kohezivnosti u kombinaciji sa antikriminalnim modelovanjem; unapređivanje veština samokontrole, itd. (Žunić-Pavlović, 2004). Treći, *Princip responzivnosti* se odnosi na stilove i modele usluga koji treba da imaju snagu da utiču na postavljene specifične ciljeve, te da su usklađene sa stilovima učenja prestupnika. Autoritet postupanja podrazumeva "čvrst ali fer" pristup, a nikako interpersonalnu dominaciju i zloupotrebu. Stručnjak u tretmanu treba da se ponaša kao model i izvor socijalnog potkrepljenja, zarad unapređenja sticanja prosocijalnih i antikriminalnih stavova, kognitivnih i bihejvioralnih obrazaca. Odnos stručnjaka prema prestupniku treba da je interpersonalno topao i fleksibilan, uz izražen entuzijazam i jasno podržavanje antikriminalnih stavova i obrazaca ponašanja (Žunić-Pavlović, 2004). U prethodne tri decenije radilo se na prikupljanju i akumuliranju saznanja o efektivnosti primenjenih intervencija, dodavani su u popis novi principi, ali navedena tri osnovna polazna principa nisu napušтана.

Poštovanje pomenutih RNR principa nalaže primarno identifikovanje nivoa rizika kod nasilnih prestupnika. S obzirom na ozbiljnost posledica po žrtvu, porodicu žrtve i društvenu zajednicu, na procenu rizika obraća se posebna pažnja (Baldwin, 2015). Mere koje su ranije primenjivane prema nasilnim prestupnicima nisu uvažavale razlike u njihovim karakteristikama. Zato se kao imperativna nametnula potreba procene vrste i intenziteta rizika recidivizma u svakom konkretnom slučaju. Koncept rizika je povezan sa pojmom opasnosti i verovatnoće, sa zadatkom identifikacije i proučavanja opasnosti u pravcu smanjenja mogućnosti nove pojave. Procena rizika je proces identifikovanja i proučavanja opasnosti kako bi se smanjila verovatnoća njegovog ponavljanja (Mužinić i Vukota, 2010). Procena rizika je temelj efikasnog rada sa osuđenim. Kako mnogi autori ističu (Hanson, Sheahan & VanZuylen, 2013), primarno važno je izvršiti identifikaciju stepena rizika

prestupnika, kao i faktore povezane sa rizicima od vršenja novog krivičnog dela i odrediti intervencije koje bi mogle biti preduzete u pravcu smanjenja rizika recidivizma, kod svih kategorija prestupnika, uključujući i nasilne prestupnike.

Uvažavajući činjenicu hroničnog nedostatka budžetskih sredstava, Soković (2011) ističe da savremeni tokovi koji se dešavaju u sferi socio-ekonomskih i političkih odnosa insistiraju na smanjenom trošenju novca iz državnog budžeta, naročito kada je u pitanju izricanje i izvršenje krivičnih sankcija. Stavara se „nova penologija“ koja u prvi plan stavlja koncept rizika i verovatnoće i koja nije zainteresovana za uzroke kriminaliteta koliko je zainteresovana za kontrolu kriminaliteta. Idealno bi bilo da se buduće ponašanje može predvideti sa apsolutnom sigurnošću ishoda. Tako nešto, za sada, nije moguće zbog multikazalnosti ljudskog ponašanja i faktora koji doprinose vršenju krivičnih dela. Ipak, u prethodnih par decenija, sve više istraživanja uliva nadu da se recidivizam nasilnih prestupa može u izvesnoj meri predvideti. Pri tome je važno poštovati dva principa. Prvi princip se odnosi na trajne sklonosti ili potencijale za recidivizam, dok drugi princip obuhvata faktore koji ukazuju na pojavu kriminalnog ponašanja (Hanson, 2009).

Uprkos nekonzistentnosti istraživačkih rezultata, ipak postoji relativno visok nivo saglasnosti naučnika o faktorima koji doprinose ispoljavanju i održavanju faktora kriminalnog ponašanja. Na poznavanje tih faktora nadovezuje se efikasno planiranje i sprovođenje penalnog tretmana. S druge strane, odluka o uslovnom otpuštanju mora biti zasnovana na empirijskim i teorijskim saznanjima o etiološkim faktorima kriminalnog ponašanja i recidivizma i uverenju da se tretmanskim aktivnostima redukovala snaga dejstva dinamičkih faktora recidivizma (Petrović i Jovanić, 2017). Upotrebom instrumenata namenjenih proceni rizika, stručni radnici penalnih ustanova mogu egzaktnije proceniti rizike, kapacitete za promenom i potrebe za tretmanom kod osuđenih. To je preduslov adekvatnijeg planiranja i programiranja penalnog tretmana. Takođe, prilikom razmatranja opravdanosti dodele uslovnog otpusta, zatvori i sudovi imaju kvalitetnije pretpostavke za donošenje odluke i formiranje stava o opasnosti koju nasilni prestupnik predstavlja za društvo (Jovanić i Petrović, 2017a).

Saznanja o statičkim i dinamičkim faktorima rizika recidivizma, omogućila su istraživačima, poput Bonte i njegovih saradnika, da identifikuju tri grupe procedura za procenu rizika. Prvu grupu čini nestrukturirano profesionalno mišljenje, u kojem ni faktori rizika ni metod formiranja celokupne procene nisu unapred definisani (Mann, Hanson & Thornton, 2010). Drugu grupu procedura procene rizika čine strukturisani pristupi koji kombinuju statičke, istorijske faktore u jedan skor, koji predstavlja celokupan rizik. Stavke za instrumente koji pripadaju drugoj grupi procedura, biraju se isključivo na osnovu empirijskih veza sa recidivizmom. Ipak, daju nedovoljno informacija zatvorskim stručnjacima ili probacionerima o tome na šta njihove intervencije treba da budu fokusirane u radu sa nasilnim prestupnicima. Treća grupa instrumenata je formirana u cilju pomoći stručnjacima u radu sa nasilnim prestupnicima. Skale treće generacije su empirijski validirane mere koje procenjuju veći broj dinamičkih faktora, odnosno kriminogenih potreba (Hanson & Morton-Bourgon, 2009). Kao rezultat dugogodišnje analize karakteristika i ponašanja seksualnih prestupnika Henson 1997. godine konstruiše skalu za Brzu procenu rizika seksualnih prestupnika (*Rapid Risk Assessment for Sexual Offense - RRASOR*). Skala je akcentovana na ispitivanje ranije osuđivanosti, početak vršenja krivičnih dela u mladalačkom dobu, na žrtve izvan porodice i na seksualno zlostavljanje muškaraca. Jedna od karakteristika skale je jednostavnost. RRASOR se pokazao kao najbolje potvrđen instrument za procenu mentalno zaostalih odraslih muških seksualnih prestupnika (Mužinić i Vukota, 2010). U Minesoti, tim istraživača je razvio je instrument Minnesota skrining seksualnih prestupnika (Minnesota Sex Offender Screening Tool). Namenjen je proceni odraslih osuđenih muškaraca zbog osude za izvršeno seksualno krivično delo ili za neko drugo krivično delo koje sadrži elemente seksualnog nasilja, kao što je otmica žene sa elementima silovanja. Koristi se najčešće prilikom evaluacije tretmana nakon primene specijalizovanog programa za seksualne prestupnike. U obradi podataka o riziku recidivizma, koristi se model višestruke logističke regresije (Duwe & Freske, 2012). Dejvid Tornton je razvio instrument procene (Structured Anchored Clinical Judgement Scale), sa ciljem procene rizika seksualnog i nasilnog recidivizma koji se vrši prema deci. Procena rizika nasilnog i seksualnog recidivizma sprovodi se u tri etape. Treća faza se odnosi na evaluaciju da li izvršilac napreduje ili ne u tretmanu (Mužinić i Vukota, 2010). Kombinovanjem podataka iz dve skale nastaje novi instrument za procenu rizika recidivizma seksualnih prestupnika (*Static-99* i *Static-2002*). Ove skale su bazirane na statičkim faktorima rizika recidivizma. Istraživanja ukazuju da je Statik-99 umereno tačan u predviđanju rizika recidivizma kod seksualnog i nasilnog kriminala (Mužinić i

Vukota, 2010). Matrica rizika-2000 za seksualno nasilje (*Risk Matrix 2000-Sexual/Violence*) je skala koja je nastala revidiranjem drugih skala procene nasilnog recidivizma. Pokazala se kao pogodna za merenje pokazatelja kod krivičnih dela seksualnog nasilja, neseksualnih krivičnih dela i za krivična dela sa elementima nasilja. Primenjuje se u proceni nasilnih muških prestupnika starijih od 18 godina, koji su osuđivani za seksualne prestupe. Uslov korišćenja skale je da je jedan od seksualnih prestupa izvršen pre 16 godine života. Skala nasilja i kombinovane skale predviđaju neseksualni nasilnički recidivizam i svaki nasilni recidivizam sa sličnim efektom (Helmus, Babchishin & Hanson, 2013).

Vodič za procenu rizika nasilja, (Violence Risk Appraisal Guide – VRAG) nastao je kao instrument procene usled potrebe da se utvrdi rizik recidivizma muških punoletnih osoba koje su izvršile nasilna krivična dela. Karakteristika VRAG instrumenta je mogućnost dijagnostikovanja mentalnih poremećaja. Relativno je čest u upotrebi od strane stručnjaka, a ocenjen je kao umeren u predikciji recidivizma nasilnih prestupa (Bartosh, *et al.*, 2003). Postoje u praksi instrumenti koji nisu klasični upitnici, već su konstruisani kao klinički vodič, poput Profesionalnog vodiča za procenu rizika seksualnog nasilja (Sexual Violence Risk, SVR-20). U tom vodiču date su profesionalne smernice za procenu rizika recidivizma seksualnog nasilja, a pouzdan je za upotrebu u slučajevima kada je pojedinac počinio seksualno krivično delo. Vodič se može koristiti i u drugim situacijama odnosno u svrhu istrage, veštačenja, preporuke tretmana ili kod predlaganja otpusta nakon izvršene kazne. Promene stanja kod osuđenog se ocenjuju u smislu pogoršanja, stagnacije ili poboljšanja stanja. U finalnoj fazi donosi se procena stepena rizika nasilja u budućnosti (Rettenberger, 2009).

Primer uvrštavanja dinamičkih faktora za procenu rizika sada se može naći u okviru instrumenta Sistem procene prestupnika (Offender Assessment System - OASys), koji je u službenoj upotrebi u zatvorskom sistemu Srbije od 2009. godine (Jovanić, Petrović i Savić, 2017). Predstavlja sveobuhvatan instrument za procenu rizika, potreba i kapaciteta koji se bavi statičkim i dinamičkim faktorima rizika. Upitnik takođe sadrži odeljke o planiranju nadzora i upitnik o samoocenjivanju, pružajući izvršiocu priliku da pruži lični stav o stanju njegovog ponašanja i načinu života (Petrović i Jovanić, 2017). Naglašavanje važnosti upotrebe instrumenta za predviđanje rizika u penalnoj praksi tokom protekle decenije, u skladu je sa idejom zaštite zajednice od nasilnog kriminaliteta. Naglasak na zaštiti javne sigurnosti i na upravljanju rizicima recidivizma, unet je u niz zakona, koji predviđaju strože kazne i strožu kontrolu najopasnijih prestupnika (Brampton, 2011).

Efektivnost tretmana nasilnih prestupnika

Martinsonove tvrdnje o neefektivnosti penalnih tretmana, inicirale su potonja istraživanja i analize drugih autora u pravcu preispitivanja utemeljenosti iznetih stavova. U proteklim decenijama učinjen je kvalitetan pomak u identifikaciji karakteristika programa tretmana koji su efikasni u smanjenju rizika recidivizma. Potvrđeno je da su određeni programi efektivniji i da redukuju recidivizam. Ustanovljeno je da uvažavanje osnovnih principa rizika, potreba i responzivnosti može imati pozitivne efekte u programiranju tretmana. Luković i Petrović (2017) konstatuju da je jedan od najčešće korišćenih programa - tretmanski program koji se zasniva na primeni kognitivno-bihejvioralne terapije i strategije socijalnog učenja. Značaj primene kognitivno-bihejvioralne terapije ističu i drugi autori (Lipsey, Landenberger & Wilson, 2007) navodeći rezultate evaluacije različitih vrsta tretmana, pri tome konstatujući da primena kognitivno-bihejvioralne terapije može biti veoma uspešna u redukciji rizika recidivizma nasilnog kriminaliteta u rasponu od 18% do čak 50%.

Tridesetih godina prošlog veka u SAD su realizovani pionirski naponi u pravcu lečenja nasilnih seksualnih prestupnika, koji su omogućeni donošenjem Zakona o seksualnom psihopati. Zakon je predviđao da osobe koje pate od mentalnih poremećaja ili bolesti, a čije se delo smatra ponovljenim i kompulzivnim ponašanjem, mogu biti zatvorene na neodređeno vreme. Terapija je realizovana u psihijatrijskim ustanovama ili u zatvorima. Predstavnik ovog programa je kalifornijska bolnica Ataskadero (Atascadero Sex Offender Treatment and Evaluation Programme in California). Brampton (2011) iznosi da je evaluacija Ataskadero programa ukazala da psihodinamski tretman može povećati verovatnoću budućeg nasilnog ponašanja. Sedamdesetih godina prošlog veka, pomenuti Zakon je sve ređe primenjivan, te je na posletku i ukinut (Brampton, 2011). U poslednjem kvartalu prošlog veka, uočena je potreba za širim i sveobuhvatnijim tretmanima u cilju redukcije nasilnog kriminaliteta. Uključivanjem novih elemenata u sadržaj programa nastaje kognitivno-bihejvioralna terapija. Kalifornijski program za seksualno nasilje jedan je od prvih koji uključuje i komponentu

prevencije recidivizma. Prevencija recidivizma (Relapse prevention model, RP) podrazumeva prevenciju pojave. Reč je o prevenciji lapa tj. bilo koje visoko rizične situacije (Laps) koja može dovesti do novog napada odnosno relapsa (Marshall, 2012).

U aktuelnom vremenu, većina programa penalnog tretmana nasilnika ima za cilj razmatranje spektra brojnih faktora, sa empirijski dokazanom vezom sa nasilnim ponašanjem, uključujući kognitivne distorzije, deficite empatije ili probleme intimnosti. Dinamički faktori rizika procenjuju se pre i nakon tretmana. Tokom devedesetih godina prošlog veka, programi zasnovani na kognitivno-bihejvioralnom tretmanu su nastavili da se šire u praksi. Broj programa je značajno povećan. U istraživanju sprovedenom 1994. godine, grupa autora je identifikovala, samo u Severnoj Americi, više od 1.700 primenjenih programa za nasilnike, većinom za seksualne prestupnike (Brampton, 2011). Sve veće poverenje u efektivnost programa tretmana ove kategorije osuđenih dovela je do obuhvatnije primene i veće rasprostranjenosti (Przybylski, 2015). Konstatuje se (Yates, 2015) da su u ovom veku, teorijski i aplikativni modeli tretmana nasilnih prestupnika modifikovani, dodatno razvijeni, prečišćeni, a sve u cilju efektivnosti u redukciji recidivizma. U praksi se pojavilo nekoliko modela tretmana koji su imali empirijsku podršku za efikasnost. Modeli uključuju Kognitivno-bihejvioralnu terapiju (Cognitive Behavioral Therapy-CBT), Prevenciju relapsa (Relapse Prevention-RP), Model samoregulacije (Self-Regulation Model-SRM) i Model dobrog života (Good Lives Model-GLM). Ista autorka uočava (2015) da je kognitivno-bihejvioralni model najčešće korišćen u programima tretmana, navodeći da u SAD 86% programa za odrasle i adolescente koristi upravo ovaj model rada sa seksualnim prestupnicima, primat po zastupljenosti beleži u Kanadi.

Nastojeći da se prilagode specifičnostima populacije i geografskog područja, na Novom Zelandu, pored većeg broja različitih tretmana, koriste se i dva programa u kojima je u osnovi tretmana primena kognitivno-bihejvioralnog pristupa: program tretmana za seksualne delinkvente „Kia Marama“ (The Kia Marama Sex Offender Treatment Programme) i „Ti Piriti“ (The Te Piriti Sex Offender Treatment Programme) (Pearson, 2014). „Ti Piriti“ tretman je namenjen prevenstveno populaciji Maora koji su izvršili seksualno krivično delo prema maloletnim licima, pre svega prema deci. Bazira se na programu „Kia Marama“ kroz prevenciju recidivizma i kognitivno restrukturiranje. Karakteristika programa je da uključuje posebne potrebe Maora (Marie, 2010).

Program Prevencije recidivizma (*Relapse Prevention*-RP) je jedan od popularnijih modela u radu sa seksualnim prestupnicima. Razlog česte primene je održavanje uspešno uspostavljene apstinencije nakon tretmana. Uspešnost lečenja, odnosno, uspešno uzdržavanje od problematičnog ponašanja, čini *Relapse Prevention* prikladnim za tretman seksualnih prestupnika. Drugi je po zastupljenosti u praksi, jer više od 50% programa u radu sa seksualnim delinkventima se zasniva na ovom programu (Yates, 2015).

Model dobrog života (The Good Lives Mode-GLM) pretpostavlja da kod prestupnika postoje maladaptivne strategije putem kojih pokušavaju da zadovolje potrebe. Model se bavi prosocijalnim načinima zadovoljenja potreba, a ne izbegavanjem ciljeva. Istraživanjem je ustanovljeno da jedna trećina američkih programa i polovina kanadskih programa za odrasle osuđene koristi ovaj model u tretmanu nasilnih (seksualnih) prestupnika. GLM je zasnovan na RNR principu, a uključuje dvostruke ciljeve: smanjenje rizika recidivizma i poboljšanje dobrobiti osuđenog. Fokus rehabilitacije je promocija prosocijalnog postizanja primarnih ljudskih ciljeva koji su definisani kao život, posao, međuljudski odnosi, lični izbor, kreativnost, sreća, duhovnost (Chu & Ward, 2015).

Zaključak

Esencijalni prikaz mogućnosti u primeni penalnih tretmana nasilnih prestupnika daje nadu očekivanjima da će u doglednoj budućnosti takva praksa biti raširena i na ovdašnje prostore. U Srbiji, penalni sistem se za sada odlikuje relativno dobrim dijagnostičkim postupcima, primenjuje se standardizovani instrument procene rizika, potreba i kapaciteta osuđenih za promenom, ali se ne čini korak dalje u primeni tih saznanja na polju sistematskog sprovođenja specijalizovanog penalnog tretmana nasilnih prestupnika na osnovu utvrđenih dinamičkih faktora. Empirijska saznanja govore da je moguće, bar u izvesnom procentu, kvalitetnim i adekvatnim penalnim tretmanom redukovati rizik recidivizma nasilnog kriminaliteta. Time bi se na kvalitetniji način doprinelo zaštiti opšte sigurnosti, a verujemo i redukovali sve češći radikalni zahtevi za povratkom smrtne kazne u registar krivičnih sankcija usled posledica koje ostvaruje nasilni kriminalitet.

Literatura

1. Aebi, M. F., Tiago, M. M., & Burkhardt, C. (2015). *SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe.
2. Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) model. *Criminal Justice and Behavior*, 38, 736.
3. Andrews, D., Zinger, I., Hoge, D. R., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. (1990). Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-Analysis. *Criminology*, 28(3), 369–404.
4. Bartosh, D., Garby, T., Lewis D., & Gray, S. (2003) Differences in the Predictive Validity of Actuarial Risk Assessments in Relation to Sex Offender Type. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 47(4), 422–438.
5. Brampton, L. L. (2011). *Working with Sexual Offenders: the training and support Needs of SOTP facilitators*. Doctoral dissertation, University of Birmingham.
6. Chu, C. M., & Ward, T. (2015). The good lives model of offender rehabilitation: Working positively with sexual offenders. In: N. Ronel, & D. Segev (Eds.), *Positive criminology: The good can overcome the bad* (pp. 140-161). Abingdon, UK: Routledge.
7. Crowell, H. (2016). A Home of One's Own: The Fight Against Illegal Housing Discrimination Based on Criminal Convictions, and Those Who Are Still Left Behind, *Texas Law Review*, 95(5).
8. Đurđević, S., Krivokapić, Ž., Šapić, R., i Vičentić, S. (2016). Stavovi zaposlenih prema osuđenima na kaznu rada u javnom interesu, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 15(2), 119-139.
9. Duwe, G., & Freske, P. (2012). Using logistic regression modeling to predict sex offense recidivism: The Minnesota Sex Offender Screening Tool-3 (MnSOST-3). *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 24(2), 350-377.
10. Falk, Ö., Wallinius, M., Lundström, S., Frisell, T., Anckarsäter, H., & Kerekes, N. (2014). The 1% of the population accountable for 63% of all violent crime convictions. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 49(4), 559-571. DOI: 10.1007/s00127-013-0783-y
11. Grossi, L. M. (2017). Sexual offenders, violent offenders, and community reentry: Challenges and treatment considerations. *Aggression and Violent Behavior*, 34, 59-67.
12. Hanson K, Harris, A., Letourneau, E., Helmus, M., & Thornton, D. (2018). Reductions in risk based on time offense-free in the community: Once a sexual offender, not always a sexual offender. *Psychology, Public Policy, and Law*, 24(1), 48-63.
13. Hanson, K. (2009). *Sex Offender Risk Assessment*. Ottawa, Canada: Department of the Solicitor General of Canada, 2009. Chapter 3, 31-43. Available from: <https://marisluste.files.wordpress.com/2011/07/sexassessment.pdf>
14. Hanson, K., & Morton-Bourgon, K. (2009). The Accuracy of Recidivism Risk Assessments for Sexual Offenders: A Meta-Analysis of 118 Prediction Studies. *Psychological Assessment*, 21(1), 1-21.
15. Hanson, K., Sheahan, C., & VanZuylen, H. (2013). Static-99 and RRASOR predict recidivism among developmentally delayed sexual offenders: A cumulative meta-analysis. *Sexual Offender Treatment*, 8(1), 1-14.
16. Helmus, L., Babchishin, K. M., & Hanson, R. K. (2013). The predictive accuracy of the Risk Matrix 2000: A meta-analysis. *Sexual Offender Treatment*, 8(2), 1-20.
17. Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta. *CRIMEN*, 2/2011, 179–211.
18. Ilić, Z., i Žunić-Pavlović, V. (2002) Tretman i ponašanje osuđenih za krivična dela nasilja za vreme izvršenja krivičnih sankcija. U: D. Radovanović (ur.), *Delikti nasilja, Krivičnopravni i kriminološki aspekt* (str. 475-489). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
19. Ilić, Z., i Maljković, M. (2014). Nasilje nad nasilnicima kao element društvene reakcije na kriminalitet. U: D. Kolarić (ur.), *Nasilje u Srbiji: uzroci, posledice i društvena reakcija*, (str. 234-246) Tom I, Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, Fondacija Hans Fajdel.
20. Jehle, J. M., Harrendorf, S., & Aebi, M. F. (2016). *Defining and Registering criminal Offences and Measures - Standards for a European Comparison*. Universitätsverlag Göttingen.
21. Jovanić, G. (2017). *Kazni, zatvori, zaposli*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

22. Jovanić, G., i Petrović, V. (2017). Inkluzija osuđenih po izlasku na slobodu. U M. Đorđević i I. Sretenović (ur.), *Zbornik rezimea V stručno-naučni skup sa međunarodnim učešćem „Aktuelnosti u edukaciji i rehabilitaciji osoba sa smetnjama u razvoju“*, Valjevo, 19 – 21.5.2017. (str. 28). Beograd: Resursni centar za specijalnu edukaciju.
23. Jovanić, G., i Petrović, V. (2017a). Uslovno otpuštanje u praksi okružnog zatvora i nadležnih sudova. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(1), 95-122.
24. Jovanić, G., Petrović, V., i Savić, A. (2017). Karakteristike osuđenih na kratke i duge kazne. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(3), 39-58.
25. Lipsey, M., Landenberger, N, & Wilson, S. (2007). *Effects of cognitive-behavioral programs for criminal offenders*. Center for Evaluation Research and Methodology Vanderbilt Institute for Public Policy Studies. Available from: https://www.campbellcollaboration.org/media/k2/attachments/1028_R.pdf
26. Luković, M., i Petrović, V. (2017). Modeli tretmana seksualnih prestupnika. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(3), 337-370.
27. Mann, R., R. Hanson, R., & Thornton, D. (2010). Assessing Risk for Sexual Recidivism: Some Proposals on the Nature of Psychologically Meaningful Risk Factors“. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 22(2), 191–217.
28. Marie, D. (2010), Maori and Criminal Offending: A Critical Appraisal. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 43(2), 282-300.
29. Marshall, W. L. (2012). *Treatment of sexual offenders and its effects*. Rockwood Psychological Services, Kingston, Ontario, Canada. Available from: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No72/No72_12VE_Marshall.pdf,
30. Mužinić, L., i Vukota, Lj. (2010). *Tretman seksualnih delinkvenata i zaštita zajednice*. Medicinska naklada i psihijatrijska bolnica Vrapče, Zagreb.
31. Pearson, A. (2014). Kia Marama: Where child-sex offenders rehabilitate. Available from: <https://www.stuff.co.nz/national/crime/63290585/kia-marama-where-childsex-offenders-rehabilitate>.
32. Petrović, V., i Jovanić, G. (2017). Dodela uslovnog otpusta i faktori rizika recidivizma. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 36(2), 45-60.
33. Przybylski, R. (2015). The Effectiveness of Treatment for Adult Sexual Offenders. *Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking*. Available from: https://www.smart.gov/SOMAPI/sec1/ch7_treatment.html.
34. Rettenberger, M. (2009). The Reliability and Validity of the Sexual Violence Risk-20 (SVR-20): An International Review. *Sexual Offender Treatment*, 4(2), 1-14.
35. Šeparović, Z. (1985). *Viktimologija*. Zagreb: Pravni fakultet
36. Soković, S. (2011). Izvršenje krivičnih sankcija-mogućnosti i perspektive. U: L. Kron., B. Knežić (ur.), *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive* (str. 311-325). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
37. Stanko, E. (2001). *Violence. Sage Dictionary of Criminology*, London.
38. The Statistics Portal Statista. (2018). *Countries with the largest number of prisoners, as of July 2017*. Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/262961/countries-with-the-most-prisoners/>
39. WHO – World Health Organization (2002). *World Report on violence and health*. Geneva.
40. Yates, M. P. (2013). Treatment of Sexual Offenders: Research, Best Practices, and Emerging Models“. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 89-95.
41. Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, “Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 94/16.
42. Žunić-Pavlović, V. (2004). *Evaluacija u resocijalizaciji*, Partenon, Beograd.

PENAL TREATMENT FOR VIOLENT PERPETRATORS

Professor Goran Jovanić

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

Abstract - This paper's aims are focused on exploration of possibilities and empirical experiences in application of penal treatments focused on changes in behavior of violent perpetrators. The paper describes specific models of the treatments used on those convicted of violent crimes in penal conditions in the world. Punishments for perpetrators are most commonly of retributive nature while, in our environment, specialized treatment components are absent. Social reaction leads to extreme demands for sentencing ones to the most severe punishments, and even for re-introduction of the death penalty into the repertoire of criminal sanctions. Simultaneously, requests for conducting penal treatments on the sentenced violent perpetrators show absence. With the overview of some penal treatment models, which in certain states are applied on this category of convicts, we attempt to emphasize that the existing potentials in social reactions have not been utilized. Analysis of statistics and dynamic factors of the criminal behavior of violent perpetrators provides possibility of focusing the penal treatment onto some of the determined factors. Apart from verifying the state and ascertaining the degree of high or very high risks, penal practice lacks the treatments focused on dynamic factors of violent criminality. Quality etiological findings show no reflection in the form of adequate penalty treatments, so they linger on the level of being just mere declarations. In those penal systems where treatments towards violent perpetrators are applied various degrees of effectiveness are noted. The process of improvement and modeling towards the more effective forms of penal treatments for the violent perpetrators provides an answer to a basic question – what to do with this category of convicts in prisons. Simple incarceration, segregation, isolation and retribution are recognized but are not sufficient enough, nor do they have effects on recidivism reduction. The fact that over 97% of the convicts are bound to leave the prison is being overseen. Dismissing the dynamic risk factors only postpones the matter of violent behavior for some time. The situation is being complicated further by negative components obtained in serving prison sentence. With this paper we highlight that penal practice in the domain of violent criminality reduction may be more effective. The potential of scientific and empirical knowledge may be exploited in penal conditions towards violence and recidivism reduction. Ignoring them will not reduce violence despite convicting the perpetrators to long prison sentences.

Key words: convicts, violence, penal system, recidivism.